

Вих. №1312 від 6 грудня 2024 року

**Голові Касаційного цивільного суду
у складі Верховного Суду
ГУЛЬКУ Борису**
Верховний Суд
просп. Повітряних Сил, 28, м. Київ, 03063

Щодо справи № 930/771/23, що була передана на розгляд Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду за позовом Кравчука Миколи Миколайовича до Немирівського районного управління поліції Головного управління Національної поліції у Вінницькій області про відшкодування моральної шкоди за касаційними скаргами Кравчука Миколи Миколайовича на ухвалу Вінницького апеляційного суду від 15 серпня 2023 року та ухвалу Вінницького апеляційного суду від 14 вересня 2023 року.

Шановний Борисе Івановичу!

Асоціація правників України (далі – Асоціація, АПУ) є всеукраїнською неурядовою організацією. З моменту свого заснування у 2002 році, головною метою АПУ є зміцнення верховенства права в Україні, сприяння захисту прав людини та розвитку юридичної професії. Асоціація об'єднує понад 8000 членів різних юридичних спеціальностей, має 22 регіональних відділення та 26 профільних комітетів.

Асоціація висловлює Вам свою повагу та звертається з приводу наступного.

У структурі Асоціації функціонує Комітет з процесуального права (далі – Комітет АПУ), серед пріоритетів і завдань якого є робота над найбільш актуальними питаннями профільного законодавства та практики.

Підстави для звернення

У провадженні об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду (далі – «Суд») перебуває справа № 930/771/23 за касаційною скаргою Кравчука Миколи Миколайовича на ухвалу Вінницького апеляційного суду від 15 серпня 2023 року та ухвалу Вінницького апеляційного суду від 14 вересня 2023 року, прийнята до розгляду на підставі ухвали Другої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду України від 22 травня 2024 року у зв'язку з необхідністю відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в ухвалі Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 28 лютого 2023 року в справі № 127/32270/21 (провадження № 61-12567ск22).

За час перебування справи № 930/771/23 у провадженні об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду, Великою Палатою Верховного Суду в ухвалі від 11 вересня 2024 року у справі № 930/191/23 (провадження №14-72цс24) було сформульовано правовий висновок щодо застосування норм права, які є предметом розгляду у справі № 930/771/23.

На нашу думку, у справі № 930/771/23 порушені питання, правильне вирішення яких Верховним Судом є критично важливим для забезпечення єдності правозастосовної

практики, ефективного захисту порушених та (або) невизнаних прав і свобод і, як наслідок – для довіри суспільства до здійснення правосуддя.

З огляду на важливість питань, що розглядаються у цій справі, ми вважаємо за доцільне надати Касаційному цивільному суду у складі Верховного Суду Висновок Ради Комітету АПУ з процесуального права (далі – «**Висновок**»). Подання незалежних висновків експертними групами чи окремими спеціалістами («друзями суду», або латиною «*amici curiae*») є поширеною практикою як в судових системах іноземних країн, так і в міжнародному правосудді (наприклад, в Європейському суді з прав людини, Суді справедливості Європейських Співтовариств тощо).

Метою таких висновків, як влучно висловився англійський суддя лорд Салмон, є «*допомогти суду шляхом неупередженого висвітлення правових норм*». Для досягнення цієї мети, члени Ради Процесуального комітету АПУ (див. перелік нижче) підготували Висновок, в якому викладено аналіз вимог цивільного процесуального законодавства щодо підписання апеляційної скарги який, на думку АПУ, має бути врахований під час розгляду справи № 930/771/23.

Ми цілком усвідомлюємо, що питання наявності та (або) відсутності підстав для передачі справи на розгляд Великої Палати Верховного Суду є **виключними** повноваженнями об'єднаної палати Верховного Суду. У той же час, ми сподіваємося, що всебічний та неупереджений аналіз авторів Висновку стане в нагоді при прийнятті рішення у справі № 930/771/23.

Незалежність та безсторонність авторів Висновку

Юристи, що брали участь у підготовці Висновку, не мають жодної матеріальної чи особистої зацікавленості у результаті цієї справи.

Висновок підготовлений виключно за власною ініціативою Ради Комітету АПУ з процесуального права. Ані учасники справи № 930/771/23, ані їхні представники не зверталися до Ради Комітету АПУ щодо цього питання. Рада, у свою чергу, не вступала у будь-які контакти із учасниками справи № 930/771/23 чи їхніми представниками у зв'язку із підготовкою Висновку.

Ми щиро сподіваємося, що даний Висновок буде корисним для Верховного Суду.

Додаток: Юридичний висновок Ради Комітету АПУ з процесуального права.

**З повагою
Голова Комітету АПУ
з процесуального права**

Сергій ГРИШКО

ВЕРХОВНИЙ СУД

(СПРАВА № 930/771/23)

6 ГРУДНЯ 2024 РОКУ

СПРАВА ЗА ПОЗОВОМ КРАВЧУКА МИКОЛИ МИКОЛАЙОВИЧА ДО НЕМИРІВСЬКОГО РАЙОННОГО УПРАВЛІННЯ ПОЛІЦІЇ ГОЛОВНОГО УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У ВІННИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ ПРО ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ ЗА КАСАЦІЙНИМИ СКАРГАМИ КРАВЧУКА МИКОЛИ МИКОЛАЙОВИЧА НА УХВАЛУ ВІННИЦЬКОГО АПЕЛЯЦІЙНОГО СУДУ ВІД 15 СЕРПНЯ 2023 РОКУ ТА УХВАЛУ ВІННИЦЬКОГО АПЕЛЯЦІЙНОГО СУДУ ВІД 14 ВЕРЕСНЯ 2023 РОКУ. (У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ НЕОБХІДНІСТЮ, НА ПІДСТАВІ УХВАЛИ ДРУГОЇ СУДОВОЇ ПАЛАТИ КАСАЦІЙНОГО ЦИВІЛЬНОГО СУДУ У СКЛАДІ ВЕРХОВНОГО СУДУ ВІД 22 ТРАВНЯ 2024 РОКУ У СПРАВІ № 930/771/23, ВІДСТУПИТИ ВІД ВИСНОВКУ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ НОРМИ ПРАВА У ПОДІБНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ, ВИКЛАДЕНОГО В УХВАЛІ ВЕРХОВНОГО СУДУ У СКЛАДІ КОЛЕГІЇ СУДДІВ ТРЕТЬОЇ СУДОВОЇ ПАЛАТИ КАСАЦІЙНОГО ЦИВІЛЬНОГО СУДУ ВІД 28 ЛЮТОГО 2023 РОКУ У СПРАВІ № 127/32270/21 (ПРОВАДЖЕННЯ № 61-12567СК22))

ЮРИДИЧНИЙ ВИСНОВОК

(*AMICI CURIAE BRIEF*)

**КОМІТЕТ АСОЦІАЦІЇ ПРАВНИКІВ УКРАЇНИ З
ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА**

I. НЕЗАЛЕЖНІ СПЕЦІАЛІСТИ (AMICI CURIAE), ЯКІ ПІДГОТУВАЛИ ЦЕЙ ЮРИДИЧНИЙ ВИСНОВОК

Цей юридичний висновок підготовлений членами Ради Комітету АПУ з процесуального права, а саме:

1. Сергій Гришко, Голова Комітету АПУ з процесуального права, керуючий АБ Сергія Гришка «Кверітіус Україна» (Київ, Україна);
2. Ксенія Прохур, заступниця Голови Комітету АПУ з процесуального права, радниця практики вирішення спорів Baker McKenzie (Київ, Україна);
3. Ірина Кобець, заступниця Голови Ради Комітету АПУ з процесуального права, партнерка, керівниця судової практики LCF Law Group (Київ, Україна);
4. Андрій Савчук, член Ради Комітету АПУ з процесуального права, партнер ЮК Moris (Київ, Україна);
5. Олексій Колток, член Ради Комітету АПУ з процесуального права, партнер Sayenko Kharenko (Київ, Україна);
6. Юліан Хорунжий, член Ради Комітету АПУ з процесуального права, старший партнер Arjo Law Firm (Київ, Україна);
7. Юлія Лукошкіна, членкиня Ради Комітету АПУ з процесуального права, керуюча партнерка АО «Business&Legal Group» (Київ, Україна).

* * *

II. ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

Українське законодавство

1. Цивільний процесуальний кодекс України
2. Цивільний кодекс України
3. ДСТУ 4163:2020 «Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів», затверджений наказом Державного підприємства «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» від 1 липня 2020 року № 144
4. ДСТУ 4163-2003 «Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлювання документів», затверджений наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 7 квітня 2003 № 55

Постанови Верховного Суду

5. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 3 серпня 2021 року у справі № 754/8132/19
6. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 28 квітня 2022 року у справі № 127/11803/21
7. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 4 липня 2023 року у справі № 233/4365/18
8. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 17 лютого 2021 року у справі № 9901/471/19
9. Постанова Верховного Суду у складі Касаційного цивільного суду від 10 липня 2024 року у справі № 178/3312/23
10. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 5 грудня 2018 року у справі № 9901/736/18
11. Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 11 вересня 2024 року у справі № 930/191/23

Рішення Конституційного Суду України

12. Рішення Конституційного Суду України від 30 січня 2003 року № 3-рп/2003
13. Рішення Конституційного Суду України від 13 червня 2019 року № 4-р/2019
14. Рішення Конституційного Суду України від 6 квітня 2022 року № 2-р(II)/2022
15. Рішення Конституційного Суду України від 22 листопада 2023 року № 10-р(II)/2023

Наукові публікації:

16. Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. Кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. — К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2002. — Т. 4 : Н — П. — 720 с. — ISBN 966-7492-04-4.

17. Свобода Є. Ю. "Підпис як засвідчувальний знак та його значення". – Часопис Академії Адвокатури. - № 16. – 2012. – с. с. 1 – 6.

III. ФАКТИЧНІ ОБСТАВИНИ ТА ПИТАННЯ, ЩОДО ЯКИХ НАДАЄТЬСЯ ЮРИДИЧНИЙ ВИСНОВОК

Фактичні обставини

1. На розгляді об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду перебуває справа № 930/771/23 за касаційною скаргою Кравчука Миколи Миколайовича на ухвалу Вінницького апеляційного суду від 15 серпня 2023 року та ухвалу Вінницького апеляційного суду від 14 вересня 2023 року, передана на підставі ухвали Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 22 травня 2024 року (далі – «Справа»).
2. Підставою для передачі справи на розгляд об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду колегією суддів визначена необхідність на підставі частини другої статті 403 Цивільного процесуального кодексу України відступити від висновків щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладених в ухвалі Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 28 лютого 2023 року в справі з подібними правовідносинами № 127/32270/21, відповідно до яких *поданням втретє апеляційної скарги, яка містить такі ж самі недоліки, як і вже повернуті йому апеляційні скарги, а саме не підписана заявником (а саме апеляційна скарга не містить його підпису під текстом скарги, а підпис розміщено у лівому верхньому куті перед текстом апеляційної скарги) є зловживання його процесуальними правами.*
3. На думку колегії суддів Другої судової палати, *вимоги до процесуальних документів визначає процесуальний закон, а не Національний стандарт України, який поширюється лише на організаційно-розпорядчі документи (п. 65 постанови Великої Палати Верховного Суду від 04 липня 2023 року у справі N 233/4365/18).*
4. Під час перебування справи № 930/771/23 у провадженні об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду, Великою Палатою Верховного Суду в ухвалі від 11 вересня 2024 року у справі № 930/191/23 було сформульовано правовий висновок щодо застосування норми права, які є предметом розгляду у справі № 930/771/23.
5. Як було зазначено вище, жоден з членів Ради Процесуального комітету Асоціації правників України не брав участь у розгляді Справи у будь-якому статусі. Члени Ради Комітету Асоціації правників України також не ознайомилися із матеріалами Справи.

Питання, щодо яких надається Висновок

6. Враховуючи надзвичайну важливість для всієї юридичної спільноти України правових питань, що є предметом розгляду об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду в межах Справи, Комітет процесуального права Асоціації правників України вважає за необхідне висловити своє неупереджене професійне судження щодо норм права та висновків Верховного Суду, викладених в ухвалі Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 28 лютого 2023 року у справі № 127/32270/21, ухвалі Великої Палати Верховного Суду у справі № 930/191/23 від 11 вересня 2024 року та наявності підстав для передачі в справі № 930/771/23 на розгляд Великої Палати Верховного Суду.

* * *

IV. АНАЛІЗ

1. Сутність підпису як реквізиту документа, що підтверджує інформацію, викладену у документі, та ідентифікує його виконавця

7. Ані процесуальне, ані матеріальне законодавство України не визначають поняття підпису або його характерні ознаки.

8. На підзаконному рівні чинний державний стандарт України (далі – «**ДСТУ 4163**») визначає у пункті 4 підпис як один з обов'язкових реквізитів організаційно-розпорядчого документа, а в пункті 5.22 містить лише опис підпису без визначення його сутності як феномену:

«Підпис має містити найменування посади особи, яка підписує документ (у повній формі, якщо документ надрукований не на бланку, у скороченій — на документі, надрукованому на бланку), особистий підпис (окрім електронних документів), власне ім'я і прізвище.»¹

9. Аналогічний опис підпису містився і в пункті 5.23 попереднього державного стандарту України 2003 року:

«Підпис складається з назви посади особи, яка підписує документ (повної, якщо документ надруковано не на бланку, скороченої - на документі, надрукованому на бланку), особистого підпису, ініціалу(-ів) і прізвища».²

10. Юридична енциклопедія України містить наступне визначення підпису:

«графічний начерк, який означає особу його виконавця і здійснюється нею з метою посвідчення документа або підтвердження відомостей, що містяться у документі й свідчать про певне відношення до них того, хто розписується. Підпис повинен виконуватися тією особою, яку він означає, тільки тоді він відповідатиме своєму призначенню. Він може складатися з усіх літер, що утворюють прізвище (ім'я, по батькові) даної особи, включати в себе не всі, а лише деякі літери або взагалі не мати літер, а складатися з довільних штрихів. Відсутність літер у підписі не позбавляє його основного призначення — служити знаком посвідчення. Підпис, як і всі почеркові начерки, формується за принципом утворення писемно-рухових навичок. Він пов'язаний з почерком не тільки єдністю психо-фізіологічних засад, а й єдністю технічних та графічних навичок письма. ... Стійкість та індивідуальність підпису (як і почерку) дає змогу встановлювати його виконавця».³

11. Також у науковій літературі зазначається наступне:

«...основною метою використання підпису є засвідчення певних фактів, інформації, зазначеної у документі тощо».⁴

¹ ДСТУ 4163:2020 «Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів», затверджений Наказом Державного підприємства «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» від 1 липня 2020 року № 144

² ДСТУ 4163-2003 «Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлювання документів», затверджений наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 7 квітня 2003 № 55, п. 5.24

³ Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. Кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. — К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2002. — Т. 4 : Н — П. — 720 с. — ISBN 966-7492-04-4.

⁴ Свобода Є. Ю. "Підпис як засвідчувальний знак та його значення". - Часопис Академії Адвокатури. - № 16. - 2012. - с. с. 1 - 6.

12. Зі схожого розуміння підпису як реквізиту документу виходить і Верховний Суд. Так, відповідно до постанови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 3 серпня 2021 року у справі № 754/8132/19 та постанови Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 28 квітня 2022 року у справі № 127/11803/21 «*Власноручний підпис особи може відображати як прізвище, ім'я, по батькові особи у вигляді букв, так і бути у вигляді умовних письмових знаків, спеціально вироблених штрихів, які в ніякій мірі не відтворюють ані прізвища такої особи, ані її ім'я та по батькові. Підпис має безпосередньо наноситись особою на документ, визначати особистість його виконавця та підтверджувати викладену інформацію*».
13. Отже з зазначеного випливає висновок, що в загальноприйнятому в Україні розумінні підпис є графічним начерком, що наноситься на документ, що може відображати як прізвище, ім'я, по батькові особи у вигляді букв, так і бути у вигляді умовних письмових знаків, спеціально вироблених штрихів, який означає особу його виконавця і здійснюється нею з метою засвідчення певних фактів, інформації, зазначеної у документі й свідчить про певне відношення (авторство, свідчення тощо) до того, хто розписується.

2. Попри існування певного звичая ділового обороту процесуальний закон не встановлює, де має розташовуватися підпис в процесуальному документі

14. Цивільний процесуальний кодекс України (далі – «**ЦПК України**») у чинній редакції не містить жодних вимог щодо місцерозташування підпису особи, що звертається до суду з апеляційною скаргою.
15. Стаття 356 ЦПК України встановлює форму і зміст апеляційної скарги шляхом встановлення переліку інформації, яка має бути зазначена в апеляційній скарзі, проте дана норма не містить вимоги щодо обов'язковості накладання підпису заявником виключно наприкінці документу (після викладення основного текстового змісту та/або інформації про додатки до апеляційної скарги).
16. У свою чергу частина 3 статті 356 ЦПК України лише встановлює, що апеляційна скарга підписується особою, яка її подає, або представником такої особи, не встановлюючи конкретних вимог щодо нанесення підпису, у т. ч. місця його розташування.
17. Велика Палата Верховного Суду в ухвалі від 11 вересня 2024 року у справі № 930/191/23 (далі – "**Ухвала**") зазначає, що "за логікою побудови [статті 356 ЦПК України] підпис особи [...] підсумовує викладене вище за текстом, що тим самим унаочнює погодження з усім тим, що в ньому наведено" (п. 49). Такий висновок Великої Палати ґрунтується на тому, що вказівка про підпис міститься "лише після визначення всього обсягу обов'язкової інформації, згаданої у частині другій статті 356 ЦПК України" (п. 48). На нашу спільну думку, розміщення вимоги про підпис апеляційної скарги у частині 3 статті 356 ЦПК України саме по собі не свідчить про намір законодавця встановити єдине місце для підписання процесуального документа під загрозою його непідписаності взагалі.
18. По-перше, вимоги щодо підписання апеляційної скарги розміщені у частині 3 статті 356 ЦПК України, а не у частині 2 статті 356 ЦПК України, в якій визначений зміст апеляційної скарги і, на думку Великої Палати Верховного Суду, її непорушна структура. Вказане свідчить, що підпис є окремою самостійною вимогою апеляційної скарги, але він не є (за логікою побудови статті 356 ЦПК України) складовою її змісту. Якби вимога про підписання апеляційної скарги була визначена у п. 10 частини 2 статті 356 ЦПК України, то можна було б потенційно говорити про те, що законодавець мав намір структурувати розміщення підпису в апеляційній скарзі певним чином. Хоча, як ми

аргументуємо далі, навіть у цьому випадку тлумачення Великої Палати Верховного Суду в Ухвалі про обов'язкове розміщення підпису внизу тексту апеляційної скарги не відповідало б змісту цієї норми.

19. Більше того, на нашу спільну думку, законодавець міг абсолютно спокійно зазначити вимогу про підписання апеляційної скарги у частині 1 статті 356 ЦПК України, і це жодним чином би не порушило логіку статті 356 ЦПК України.
20. Таким чином, оскільки вимога про підписання апеляційної скарги є окремою самостійною вимогою, а не складовою змісту апеляційної скарги, тлумачення Великою Палатою Верховного Суду частини другої та частини третьої статті 356 ЦПК України у нерозривному взаємозв'язку насправді не відповідає ані змісту цієї статті, ані її духу і призвело до абсолютно формалістичного висновку щодо вимог до апеляційної скарги.
21. По-друге, у справі № 930/191/23 Велика Палата Верховного Суду фактично встановила вимоги до послідовного викладу змісту апеляційної скарги. Так, як прямо зазначено Великою Палатою "Наміром законодавця було структурувати вимоги до апеляційної скарги не лише у змістовному (перелік певної інформації, яку особа, що подає апеляційну скаргу, має викласти), а й логічно-послідовному (хронологічному) контексті (найменування суду, до якого подається апеляційна скарга, не повинне зазначатися наприкінці апеляційної скарги; а отже й підпис особи, яка подає апеляційну скаргу, чи її представника не має розташовуватися на початку апеляційної скарги) (виділення додано).
22. Із цього приводу ми наголошуємо, що стаття 356 ЦПК України жодним чином не встановлює вимог щодо послідовності викладу змісту апеляційної скарги. Так, відповідно до назви статті 356 ЦПК України вона поширюється на "Форму та зміст апеляційної скарги"; в той час як частина 2 статті 356 ЦПК України починається зі слів "в апеляційній скарзі повинно бути зазначено...". При цьому у частині 2 статті 356 ЦПК України ніде не вказано, що її зміст має бути викладено саме у такій послідовності. Тим більше у частині 2 статті 356 ЦПК України не зазначено, що найменування суду не повинно зазначатись наприкінці апеляційної скарги. Звісно, ми погоджуємось, що з міркувань зручності цілком доречним є розміщення назви суду, до якого подається апеляційна скарга, на початку її тексту, але якщо б навіть особа зазначила про це в кінці апеляційної скарги – на нашу думку, така б скарга відповідала вимогам частини 2 статті 256 ЦПК України.
23. За логікою Великої Палати Верховного Суду клопотання особи, яка подає апеляційну скаргу має обов'язково бути зазначено після обставин, якими особа обґрунтовує свою апеляційну скаргу. Якщо ж особа спочатку зазначає своє клопотання - наприклад, про поновлення строку на апеляційне оскарження, а потім – обґрунтовує підстави для оскарження рішення (що, на нашу думку, абсолютно допустимо), така скарга теж не відповідатиме вимогам частини 2 статті 356 ЦПК України. Такий висновок, на нашу думку, є абсурдним – хоча і закономірним, виходячи з Ухвали - і абсолютно не узгоджується зі змістом частини 2 статті 356 ЦПК України.
24. Проте якщо ми погоджуємось, що окремі елементи апеляційної скарги можуть бути розміщені у довільному порядку – це означає, що таке саме правило має застосовуватись і до інших елементів апеляційної скарги; у протилежному випадку має місце довільне та свавільне тлумачення норми права, що не узгоджується зі статтею 8 Конституції України. Таким чином, навіть якби підпис був елементом змісту апеляційної скарги (чим він не є, як обґрунтовано вище), це жодним чином би не свідчило про наявність законодавчих вимог до послідовності викладу апеляційної скарги.

25. Вказане підтверджує, що намір законодавця під час формулювання статті 356 ЦПК України жодним чином не охоплював встановлення обов'язкової послідовності викладу змісту апеляційної скарги, і за умови наявності всіх складових, передбачених процесуальним законом, (релевантних до конкретної справи) у змісті апеляційної скарги, вона відповідає вимогам статті 356 ЦПК України незалежно від того, в якому порядку розміщені її окремі елементи.
26. Крім того, семантичний аналіз статті 365 ЦПК України, викладений в ухвалі Великої Палати Верховного Суду від 11 вересня 2024 року у справі № 930/191/23, є прикладом вузького трактування приписів даної норми. Суд вказує, зокрема, на намір законодавця, що ґрунтується також на загальноприйнятому звичаї ділового обороту, структурувати вимоги до апеляційної скарги не лише у змістовному, а й логічно-послідовному контексті. Проте, у п. 49 ухвали Верховний Суд також зазначає, що процесуальний закон (ЦПК України) не містить формалізованої вимоги щодо розташування місця накладання підпису. Відтак, запропонований підхід до трактування приписів пунктів 2 та 3 статті 356 ЦПК України є занадто формалістичним за своєю природою.
27. Слід також звернути увагу, що вимоги щодо нанесення підпису під текстом документу, встановлені ДСТУ 4163, не поширюються на підготовку процесуальних документів, у тому числі апеляційних скарг. Так, як висувала Велика Палата Верховного Суду в постанові від 4 липня 2023 року (п. 65) у справі № 233/4365/18:
«Вимоги до процесуальних документів і додатків до них визначає процесуальний закон, а не Національний стандарт України, затверджений Державним комітетом з питань технічного регулювання та споживчої політики. Правила проставлення відмітки про засвідчення копії документа, визначені у пункті 5.27 ДСТУ 4163-2003, не поширюються на засвідчення копій документів, які учасники справи подають до суду».
28. Можна припустити існування в Україні звичаю ділового обороту, відповідно до якого підпис наноситься під текстом листів, договорів, інших правочинів, що вчиняються в письмовій формі.
29. Проте згідно з частиною 1 статті 3 ЦПК України цивільне судочинство здійснюється відповідно до Конституції України, Цивільного процесуального кодексу України, Закону України «Про міжнародне приватне право», законів України, що визначають особливості розгляду окремих категорій справ, а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.
30. Тобто стаття 3 ЦПК України не передбачає регулювання цивільних процесуальних відносин звичаєм ділового обороту; в свою чергу стаття 7 Цивільного кодексу України передбачає регулювання звичаєм ділового обороту тільки цивільних відносин.
31. Отже, звичай ділового обороту не може бути визначальним під час встановлення вимог до процесуальних документів.
32. З огляду на це посилання Великої Палати Верховного Суду в Ухвалі на "непрямі вказівки та загальноприйняті норми" для обґрунтування місця для підпису апеляційної скарги (п. 57) не узгоджується зі статтею 3 ЦПК України.
33. Таким чином, виходячи із того, що процесуальним законом не встановлена вимога щодо місця розташування підпису на апеляційній скарзі, то підпис заявника, розміщений не під текстом апеляційної скарги, а в лівому верхньому

(так само, як і в правому нижньому або будь-якому іншому) куті титульної сторінки, не може вважатися неналежною формою акту накладання підпису на апеляційну скаргу.

34. Окремо зазначаємо, що на нашу спільну думку, посилання Великої Палати Верховного Суду в Ухвалі на практику Європейського Суду з прав людини щодо вимог до місця розташування підпису (п. 64), не є релевантним. Так, заява до ЄСПЛ подається шляхом заповнення спеціально встановленого формуляра, в якому чітко визначено місце для підпису. Водночас як зазначалось вище у цьому висновку, цивільний процесуальний закон, на відміну від правил ЄСПЛ, не містить вимог щодо місця розташування підпису та/або послідовності елементів апеляційної скарги.

3. МІСЦЕ РОЗТАШУВАННЯ ПІДПISУ НА ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ДОКУМЕНТІ САМЕ ПО СОБІ НЕ ПОВИННО ВИКЛИКАТИ СУМНІВИ В ДІЙСНИХ НАМІРАХ ОСОБИ ТА ПРАВОВИХ НАСЛІДКАХ ТАКОГО ДОКУМЕНТА

35. На нашу думку, місце розташування підпису саме по собі не може слугувати підставою для встановлення відсутності дійсного волевиявлення заявника-апелянта чи заперечення усвідомлення ним правових наслідків цієї процесуальної дії.
36. Дійсно, акт накладання підпису слугує ідентифікатором особи автора та підтверджує його згоду зі змістом поданого документу. Проте, місце розташування підпису заявника не в змозі змінити юридичну силу такого документу в контексті підтвердження виконання певної дії, існування угоди або зобов'язання. Апеляційна скарга чи інший документ може бути або підписаний, або ні, натомість «проміжного» стану ані у фактичному, ані в юридичному сенсі існувати не може.
37. Враховуючи вимоги ЦПК України, а також той факт, що на сьогодні з розвитком сучасних технологій процесуальні документи у більшості випадків подаються у друкованому вигляді, закономірним є висновок, що особа, яка подає апеляційну скаргу та/або інший процесуальний документ, спочатку роздруковує її текст, а потім накладає свій підпис.
38. За таких обставин, місце розташування підпису саме по собі не має вирішального значення, адже особа до моменту накладення підпису має змогу прочитати документ та ознайомитись з його змістом.
39. У випадку якщо особа подає процесуальний текст, написаний від руки, місце розташування підпису також не повинно ставити під сумнів зміст та/або автентичність документа, адже особа у будь-якому випадку далі власноруч викладає зміст документа.
40. У свою чергу розташування підпису під текстом апеляційної скарги або після додатків саме по собі не унеможливорює наявність помилок, в тому числі технічного характеру (як наприклад, відсутність окремих сторінок апеляційної скарги). Єдиним способом уникнути цього з практичної точки зору було би проставлення підпису на кожній сторінці апеляційної скарги.
41. Водночас особа, яка подає апеляційну скаргу або інший процесуальний документ, та засвідчує його своїм підписом (незалежно від його місця знаходження) у будь-якому разі несе ризик невідповідності тексту/змісту такого документу іншим вимогам процесуального закону внаслідок власної недбалості (неуважності) та негативних процесуальних наслідків такої ситуації.

42. Крім того, на наше переконання, місце знаходження підпису в контексті намірів особи, яка подала апеляційну скаргу, не повинно аналізуватись окремо від інших дій, які вчиняє особа з метою подання апеляційної скарги, зокрема сплати судового збору та фактичного подання апеляційної скарги до суду. Такі дії в сукупності із накладенням підпису (незалежно від місця розташування) однозначно свідчать про намір особи скористатись правом на апеляційне оскарження. Поставлення намірів особи подати апеляційну скаргу під сумнів після сплати судового збору та фактичного направлення (подання) апеляційної скарги на адресу суду лише з підстав місця розташування підпису, на нашу думку, є абсолютно свавільним домінуванням уявної форми процесуальної дії над її реальним змістом.

4. ВІДМОВА У ПРИЙНЯТТІ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКУМЕНТА З ПІДСТАВ РОЗМІЩЕННЯ ПІДПISУ НЕ ПІД ТЕКСТОМ ДОКУМЕНТА ПОРУШУЄ КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ І СУПЕРЕЧИТЬ ЗАВДАННЯМ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

43. Відповідно до частини першої статті 55 Конституції України:

«Права і свободи людини і громадянина захищаються судом».

44. При тлумаченні частини першої статті 55 Конституційний Суд України сформулював, серед інших, наступні фундаментальні правові позиції:

*«правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах»;*⁵

*«утвердження правової держави відповідно до приписів статті 1, другого речення частини третьої статті 8, частини першої статті 55 Основного Закону України полягає, зокрема, у гарантуванні кожному судового захисту прав і свобод, а також у запровадженні ефективного механізму такого захисту. Судовий захист вважається найбільш дієвою гарантією відновлення порушених прав і свобод людини і громадянина»;*⁶

*«приписи статті 8, частини першої статті 55 Конституції України зобов'язують державу гарантувати на законодавчому рівні кожному можливість реалізації його права на судовий захист. Законодавець має встановити такий обсяг права осіб на судовий захист, який забезпечував би його дієву реалізацію, а відмова судів у реалізації такої можливості може призвести до порушення гарантованого Конституцією України права на судовий захист»;*⁷

*«Право на судовий захист, гарантоване статтею 55 Конституції України, та всі складники цього права, зокрема ті, що забезпечують доступ до суду та визначають обсяг і зміст процесуальних прав учасників процесуальних відносин, мають бути практичними та ефективними, а не теоретичними й ілюзорними».*⁸

⁵ Перше речення абзацу десятого пункту 9 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 30 січня 2003 року № 3-рп/2003)

⁶ Абзац перший пункту 2.5 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 13 червня 2019 року № 4-р/2019

⁷ Перше, друге речення абзацу шостого пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 6 квітня 2022 року № 2-р(II)/2022

⁸ Абзац другий пункту 5.5 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 22 листопада 2023 року № 10-р(II)/2023

45. Отже, як видно, Конституційний Суд України послідовно виходить з розуміння, що судовий захист, щоби відповідати вимогам статті 55 Конституції України, повинен бути справедливим та забезпечувати ефективне поновлення в правах.
46. Крім того, згідно з частиною першою статті 2 ЦПК України завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб.
47. Відповідно до частини другої статті 3 ЦПК України суд та учасники судового процесу зобов'язані керуватися завданням цивільного судочинства, яке превалює над будь-якими іншими міркуваннями в судовому процесі.
48. Чи відповідатиме вимогам справедливості та ефективного захисту права тлумачення статті 356 ЦПК України, що підпис на апеляційній скарзі повинен міститися лише під текстом апеляційної скарги, яке не ґрунтується на процесуальному законі?
49. Очевидно, що таке тлумачення статті 356 ЦПК України є абсолютно свавільним, оскільки, як показано вище, місце знаходження підпису в контексті намірів особи, яка подала апеляційну скаргу, не повинно аналізуватись окремо від інших дій, які вчиняє особа з метою подання апеляційної скарги, зокрема сплати судового збору та фактичного подання апеляційної скарги до суду. Такі дії в сукупності із накладенням підпису (незалежно від місця розташування) однозначно свідчать про намір особи скористатись правом на апеляційне оскарження.
50. За таких обставин запровадження Верховним Судом штучної вимоги про розташування підпису в апеляційній скарзі лише під текстом апеляційної скарги свавільно, суто з формальних і неправових міркувань, обмежуватиме право на судовий захист, гарантоване статтею 55 Конституції України та суперечитиме завданням цивільного судочинства.

5. Відмова у прийнятті процесуального документа з підстав розміщення підпису не під текстом документа є проявом надмірного формалізму, що порушує право на справедливий суд, передбачене статтею 6 Європейської конвенції з захисту прав людини та основних свобод 1950 р.

51. Велика Палата Верховного Суду в постанові від 17 лютого 2021 року у справі № 9901/471/19 висловила таким чином:

«52. За висновками ЄСПЛ, право на доступ до суду має "застосовуватися на практиці і бути ефективним" (рішення у справі "Белле проти Франції" від 04 грудня 1995 року).

...

54. Згідно з усталеною практикою ЄСПЛ, реалізуючи положення Конвенції, необхідно уникати занадто формального ставлення до передбачених законом вимог, оскільки доступ до правосуддя повинен бути не лише фактичним, але й реальним. Надмірний формалізм при вирішенні питання щодо прийняття позовної заяви або скарги є порушенням права на справедливий судовий захист».

52. Тобто Верховний Суд визначає, що положення статті 6 Європейської конвенції з прав людини, передбачаючи справедливий судовий захист, вказують на

заборону надмірного формалізму при вирішенні питання щодо прийняття процесуальних документів у справі.

53. Практика Верховного Суду з цього питання, яка в цілому є послідовною, зазначає про необхідність уникати надмірного формалізму під час судового розгляду справи.
54. Зокрема, колегія суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду в постанові від 10 липня 2024 року у справі № 178/3312/23, керуючись рішенням Європейського суду з прав людини від 16 грудня 1992 року у справі "Жофр де ля Прадель проти Франції" зазначає про те, що не повинно бути занадто формального ставлення до передбачених законом вимог, так як доступ до правосуддя повинен бути не лише фактичним, але і реальним.
55. Схожий висновок був також висловлений у постанові Великої Палати Верховного Суду в постанові від 5 грудня 2018 року у справі № 9901/736/18.⁹
56. На нашу спільну думку, неприйняття судом апеляційної скарги з підстав розміщення підпису особи, яка його подає, не під текстом самої скарги буде проявом надмірного формалізму, що порушує право на справедливий суд, передбачене статтею 6 Європейської конвенції з прав людини та основних свобод 1950 р.

6. Підстави для передачі справи № 930/771/23 на розгляд Великої Палати Верховного Суду

57. Відповідно до частини 4 статті 403 ЦПК України "суд, який розглядає справу в касаційному порядку у складі об'єднаної палати передає справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду, якщо така об'єднана палата вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеному в раніше ухваленому рішенні Великої Палати".
58. Враховуючи викладене у п. п. 1-5 Розділу III цього Висновку, на нашу спільну думку, наявні підстави для передання справи № 930/771/23 на розгляд Великої Палати Верховного Суду з підстав необхідності відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеному в ухвалі Великої Палати Верховного Суду від 11 вересня 2024 року у справі № 930/191/23.

* * *

⁹ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 17 лютого 2021 року у справі № 9901/471/19: «Суворе трактування національним законодавством процесуального правила (надмірний формалізм) можуть позбавити заявників права звертатись до суду (рішення ЄСПЛ у справі "Перес де Рада Каваніллес проти Іспанії" від 28 жовтня 1998 року). Згідно з усталеною практикою ЄСПЛ, реалізуючи положення Конвенції, необхідно уникати занадто формального ставлення до передбачених законом вимог, оскільки доступ до правосуддя повинен бути не лише фактичним, але й реальним. Надмірний формалізм при вирішенні питання щодо прийняття позовної заяви або скарги є порушенням права на справедливий судовий захист.»

V. ВИСНОВКИ

- VI. На підставі наведеного у Розділі IV цього Висновку аналізу, ми можемо зробити такі висновки щодо питань, окреслених у Розділі III цього Висновку:
- a. Чинне цивільне процесуальне законодавство не містить вимог щодо місця розташування підпису в апеляційній скарзі або інших процесуальних документах.
 - b. З огляду на положення частини першої статті 7 ЦК України, частини першої статті 3 ЦПК України, усталені звичаї ділового обороту не можуть бути визначальними під час встановлення вимог до процесуальних документів.
 - c. За логікою побудови статті 356 ЦПК України підпис є окремою самостійною вимогою, встановленою до апеляційної скарги, а не складовою її змісту. Більше того, стаття 356 ЦПК України не містить вимог щодо чіткої послідовності викладу змісту апеляційної скарги. З огляду на це твердження про намір законодавця встановити логіко-послідовний (хронологічний) порядок викладу апеляційної скарги, в тому числі передбачити місце розташування підпису на ній, не відповідає ані змісту, ані духу цієї статті. Крім того, використання такого підходу може призвести до абсурдних результатів у вигляді невиправданого неприйняття апеляційних скарг, які за своїм змістом та формою відповідають вимогам статті 356 ЦПК України, проте містять відмінний від передбаченого статтею 356 ЦПК України порядок її викладу.
 - d. Місце розташування підпису заявника не в змозі змінити юридичну силу такого документу в контексті підтвердження виконання певної дії, існування угоди або зобов'язання. Апеляційна скарга чи інший документ може бути або підписаний, або ні, натомість «проміжного» стану ані у фактичному, ані в юридичному сенсі існувати не може.
 - e. Місце розташування підпису саме по собі не має вирішального значення, адже особа до моменту накладення підпису має змогу прочитати документ та ознайомитись з його змістом. У свою чергу розташування підпису під текстом апеляційної скарги або після додатків саме по собі не унеможливорює наявність помилок, в тому числі технічного характеру.
 - f. Поставлення намірів особи подати апеляційну скаргу під сумнів після сплати судового збору та фактичного направлення (подання) апеляційної скарги на адресу суду лише з підстав місця розташування підпису є абсолютно свавільним домінуванням уявної форми процесуальної дії над її реальним змістом.
 - g. На нашу спільну думку, неприйняття судом апеляційної скарги з підстав розміщення підпису особи, яка його подає, не під текстом самої скарги суто з формальних і неправових міркувань, обмежуватиме право на судовий захист, гарантоване статтею 55 Конституції України, суперечитиме завданням цивільного судочинства та буде проявом надмірного формалізму, що порушуватиме право на справедливий суд, передбачене статтею 6 Європейської конвенції з прав людини та основних свобод 1950 р.
- VII. У підсумку, Рада Комітету АПУ з процесуального права переконана, що висновок щодо прийнятності апеляційної скарги незалежно від місця розташування підпису, є абсолютно правильним та логічним, таким, що узгоджується із чинним законодавством та сприяє адекватному та зрозумілому для всіх їх учасників врегулюванню наявних суспільних відносин.

VIII. Рада Комітету АПУ з процесуального права вважає, що судова практика має в першу чергу забезпечувати виконання завдань цивільного судочинства та доступ до суду для осіб, які звертаються за захистом. Саме це, на нашу думку, стане можливим у разі передачі справи № 910/771/23 на розгляд Великої Палати Верховного Суду для вирішення питання відступу від висновків щодо застосування норми права, викладених в ухвалі Великої Палати Верховного Суду від 11 вересня 2024 року в справі № 910/771/23.

Сергій ГРИШКО _____

Ксенія ПРОХУР _____

Ірина КОБЕЦЬ _____

Андрій САВЧУК _____

Олексій КОЛТОК _____

Юліан ХОРУНЖИЙ _____

Юлія ЛУКОШКІНА _____